

ЎУЎЎЎЎЎЎЎЎЎЎЎ ПРОФИЛАКТИКАСИ ВА УШЎ ФАОЛИЯТНИ МУВОФИҚЛАШТИРИШ

Тулаганова Гулчехра Захитовна,
Тошкент давлат юридик университети
“Суд, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва
адвокатура” кафедраси профессори, юридик фанлар доктори,
g.tulaganova@tsul.uz,
ORCID: 0000-0002-4741-1144

Қодиралиев Саддам Бахтиёржон ўғли,
Тошкент давлат юридик университети
“Суд, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар
ва адвокатура” кафедраси ўқитувчиси,
s.qodiraliyev@tsul.uz,

Аннотация. Ушбу мақолада ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти, уларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг бу борадаги вазифалари, жиноятларнинг барвақт олдини олиш масалалари, ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг сабаб ва шарт-шароитларини ўз вақтида аниқлаш ҳамда бартараф этиш борасидаги қонун ҳужжатларида белгиланган нормаларнинг таҳлили, жиноятчиликнинг олдини олиш, шунингдек хорижий давлатлар тажрибаси ўрганилган.

Калит сўзлар: ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, ҳуқуқ-тартибот, дастур, назорат, аёллар, вояга етмаганлар, профилактика инспектори, жиноятга мойиллик, инсон ҳуқуқлари, маҳалла, жамоатчилик, рағбатлантириш

ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПНОСТИ И КООРДИНАЦИЯ ЭТОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Тулаганова Гулчехра Захитовна,
доктор юридических наук, профессор кафедры
"Суд, правоохранительные органы и адвокатура"
Ташкентского государственного юридического университета

Кодиралиев Саддам Бахтиёржон угли,
преподаватель кафедры "Суд, правоохранительные органы и адвокатура"
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье анализируются мероприятия по предупреждению преступности, их координация. Рассмотрены вопросы, касающиеся роли правоохранительных органов в этой сфере, раннего предупреждения преступности, своевременного выявления и устранения причин и условий совершения преступлений, предупреждения преступности. Также изучены аспекты профилактики преступности и опыт зарубежных стран в данной сфере.

Ключевые слова: предупреждение преступности, правоохранительные органы, программа, контроль, женщины, подростки, инспектор по профилактике, склонность к преступлению, права человека, соседство, сообщество, стимулы.

PREVENTION OF OFFENCES AND COORDINATION OF THESE ACTIVITIES

Tulaganova Gulchexra Zaxitovna,

Professor of the Department Judicial,
Law-Enforcement Agencies and Advocacy
Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Kodiraliev Saddam Bahtiyorzhon ugli.

Lecturer of the Department Judicial,
Law Enforcement Agencies and Advocacy
Tashkent State University of Law

Abstract. This article analyzes the activities of offence prevention, coordination of their activities, the role of law enforcement agencies in this area, early prevention of offences, timely detection and elimination of causes and conditions of offence, crime prevention, as well as the experience of foreign countries.

Keywords: prevention of offences, law enforcement agencies, program, control, women, juveniles, law enforcement officers (LEO), criminal propensity, human rights, neighborhood, community, incentives.

Мамлакатимизда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари, жамоат тартибини сақлаш, фуқароларнинг ҳамда жамият ва давлатнинг хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактикасининг яхлит ҳуқуқий тизими яратилган.

Ушбу тизимда прокуратура органларининг прокурор назорати фуқароларнинг ҳуқуқларини таъминлашнинг асосий воситаси эканлиги, [1, 141-б.] шунингдек, ички ишлар органлари профилактика инспекторларининг ҳам алоҳида ўрни бор.

Мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ва янги вазибалари ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятини ташкил этишни, шу жумладан, қонунийликни тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, аҳолининг ижтимоий ҳимоясини таъминлаш, тадбиркорликни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва ҳудудларни комплекс ривожлантиришга қаратилган чора-тадбирларнинг самарадорлигига салбий таъсир этувчи ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини ўз вақтида аниқлаш ҳамда бартараф этиш борасидаги фаолиятни янада такомиллаштиришни талаб этади.

2014 йил 14 майда Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинди. Унга мувофиқ, ҳуқуқбузарлик профилактикаси деганда, ҳуқуқ-тартиботни сақлаш ҳамда мустаҳкамлаш, ҳуқуқбузарликни аниқлаш, уларга барҳам бериш, шунингдек, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этишга айтилади. Профилактиканинг қўлланиладиган асосий турлари: ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси, ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси, ҳуқуқбу-

зарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси, ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасидан иборат. Профилактиканинг ҳар бир тури бўйича тегишли чора-тадбирлар ҳамда уларни амалга ошириш механизмлари белгиланган.

Шу билан бирга, қонунда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишда ички ишлар, прокуратура органлари, давлат хавфсизлик хизмати, адлия, давлат божхона хизмати, давлат солиқ хизмати органлари каби ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан бир қаторда, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш органлари, таълим муассасалари, соғлиқни сақлаш муассасалари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқароларнинг ҳам ҳуқуқбузарликлар профилактикасидаги фаол иштироки назарда тутилган. Бу эса, ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир ишларнинг самарадорлигини оширишга хизмат қилиб, ўзининг ижобий натижасини бериб келмоқда. Умумий жиноятлар сонига тўхталадиган бўлсак, ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 33,5 фоизга, шундан қотиллик 16,8 фоизга, оғир тан жароҳати етказиш 16,2 фоизга, талончилик 54 фоизга, босқинчилик 42,2 фоизга, товламачилик 34,1 фоизга, безорилик 42 фоизга камайишига эришилди. Шунингдек, жиноят содир этиш ҳолатлари аёллар ўртасида 37,9 фоизга, ёшлар ўртасида 33,4 фоизга, вояга етмаганлар ўртасида 36,3 фоизга камайди. Аҳоли ва жамоатчилик билан яқин ҳамкорлик ва мулоқот ўрнатилгани натижасида 2301 та маҳаллада биронта ҳам жиноят содир этилишига йўл қўйилмади [2, 8-б.].

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг 2019 йил 27 апрелда бўлиб ўтган ҳайъат йиғилишида таъкидланишича, 2019 йилнинг уч ойи давомида республика ҳудудида ўтган йилнинг шу даврига нисбатан барча жиноятлар 31,6 фоизга, жиноят-қидирув йўналишида содир этилган жиноятлар 40,8 фоизга камайишига эришилди. Шунингдек, 78 фоиз маҳаллада умуман жиноят содир этилишига йўл қўйилмаган [3].

Шунингдек, ҳафтанинг пайшанба куни **“Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси куни”** этиб белгиланганлиги жойларда ўзининг ижобий самарасини бермоқда.

Қонунийликни мустаҳкамлаш ҳамда демократик, ижтимоий-иқтисодий ислохотларни рўёбга чиқаришга, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилишга қаратилган қонунларнинг сўзсиз ижро этилиши устидан самарали назоратни амалга ошириш орқали халқ манфаатларига хизмат қилиш ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларининг устувор вазифаси этиб белгиланди ва бунда:

биринчидан, ҳудудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурларини сўзсиз бажаришни, амалга оширилаётган ислохотларга тўсиқ бўлувчи омиллар ва тизимли камчиликларни аниқлаш ҳамда бартараф этишни;

иккинчидан, тадбиркорлик фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳамда тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни;

учинчидан, аҳоли билан тўғридан-тўғри очиқ мулоқот ўрнатишни, фуқаролар мурожаатларини ўз вақтида ҳал қилишни, аҳолининг ҳуқуқий маданиятини оширишни, жамиятда қонун бузилишига нисбатан муросасиз муносабатни шакллантиришни;

тўртинчидан, профилактика тадбирларининг, айниқса жиноятларнинг олдини олиш, вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасидаги тадбирларнинг таъсирчанлигини, ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг сабаб ва шарт-шароитларини ўз вақтида аниқлаш ҳамда бартараф этиш борасидаги қонун ҳужжатларида белгиланган нормаларнинг таҳлили, жиноятчиликнинг олдини олиш вазифалари юклатилган.

Мамлакатимизда профилактика ходимлари иш фаолиятларини самарали олиб бориши учун барча имкониятлар очиб берилди. Улар имтиёзли кредит асосида автомобиллар билан таъминланди.

Профилактика инспекторларининг хизмат автомобилларини фуқароларнинг шахсини аниқлаш ва шахснинг муқаддам судланганлигини текшириш имкониятини берувчи жиҳозлар билан жиҳозлаш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Бугунги кунда профилактика ходимларининг масъулиятини ошириш мақсадида узоқ вақтдан буён ўзаро келишмовчиликлари мавжуд бўлган қўшнилари, эр-хотин ўртасидаги муносабатларни барқарорлаштириш бўйича чора кўрмаган ҳудудий ИИБ профилактика инспекторлари, маҳалла раислари ва фаолларига нисбатан жиддий чора кўришни ҳам ўйлаб кўриш замон талаби деб ҳисоблаймиз. Чунки профилактика ходимлари ўз касбларини сидқидилдан бажармаслиги натижасида жиноятлар кўпайишига олиб келиши мумкин. Шунингдек, профилактика ходимларининг жавобгарлик масаласини белгилаш билан бир қаторда, уларни рағбатлантириш механизмининг янада кучайтириш керак. Шундан келиб чиқиб, жиноятнинг олдини олиш ва фош этишда фаол иштирок этган ИИБ ходимлари ва маҳалла жамоатчилигини рағбатлантириш йўли билан ижобий натижаларга эришиш мумкин. Жиноятларнинг олдини олишнинг энг яхши усули маҳаллаларнинг кириш жойларида, аҳоли гавжум ҳудудларида видеокузатув воситаларининг ўрнатилиши ва уларни соз ҳолда ишлаши жиноятларнинг олдини олишда ижобий натижа беради. Тошкент шаҳрида бу усул яхши йўлга қўйилган бўлиб, бошқа вилоятларда ҳам ушбу усулни давом эттириш керак.

Фикримизча, кўришимиз зарур бўлган профилактик чораларга қуйидагилар:

жиноятларнинг салбий оқибатларини олдини олиш учун руҳиятида бузилиш ҳолатлари кузатилган фуқароларни профилактика инспекторлари томонидан мажбурий тарзда руҳий даволаниш муассасаларига юбориш чораларини кўриш;

ойла марказларида психологлар штатларини кўпайтириш;

алкоголизм билан даволаш муассасаларида даволанаётган шахсларни меҳнат терапияси билан даволаш учун иш ўринлари яратиш киради.

Жиноятларнинг спиртли ичимлик истеъмол қилинган мастлик ҳолатида содир этилиши кўплаб учраётганлиги сабабли алкоголизм билан даволаш муассасаларида даволанаётган шахсларни вояга етмаган фарзандларининг тарбияси ва руҳиятига салбий таъсир кўрсатмаслик ва уларнинг келажақда бу каби салбий ҳолатларга йўл қўймасликлари учун Ёшлар иттифоқи томонидан бу тоифадаги шахсларнинг вояга етмаган фарзандлари назоратга олиниши мақсадга мувофиқ.

Амалиётда аксарият ҳолларда хулқи ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган инсонлардан, жамият аъзолари азият чекиш ҳолатлари учраб туради, натижада улар орасида оғир жиноятлар содир этилиши ҳам мумкин.

Аҳоли ўртасида фоҳишабозлик, алкоголизмнинг оқибатларини акс эттирувчи тушунтириш ва тарғибот ишларини янада кўпайтириш лозим.

Ресторан, кафе ва бошқа клубларда спиртли ичимликларни сотиш тартибини қайта кўриб чиқиш ва уларга лицензия бериш талабларини кучайтириш, Миллий гвардия билан мажбурий шартнома тузишни таъминланиши керак.

Жиноят содир этишга мойиллиги бўлган шахслар тўғрисида прокуратура ва ички ишлар органларида ишончли аноним хабарлар хизматининг ташкил этилиши яхши самара беради, деб ҳисоблаймиз.

Шунингдек, ҳозирги долзарб масала маҳаллалар кесимида жиноятлар акс эттирилган **электрон геоинформация** хариталарини тузиб бориш зарур.

Жиноятларнинг олдини олиш учун аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини ошириш мақсадида доимий равишда маслаҳат курсларини ташкил этиб, профилактика ишларини тизимли равишда олиб бориш керак. Ҳозирги кунда ИИБ ППХ нарядларининг хизмати ташкил этилмаган ҳудудларда профилактика инспекторлари ва жамоатчилик вакиллари, посбонлар, кўча бошилардан иборат тунги гуруҳлар ташкил этилган. Улар томонидан ҳудудга кирган бегона шахслар ва автотранспорт воситаларини назоратга олиш чоралари кўриб борилиши ушбу жиноятларнинг олдини олишга хизмат қилади.

Шунингдек, Республикамизда сайёр судлар ва учрашувларнинг ўтказилиши яхши самара бермоқда. Бу фуқароларни қонунни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялашга хизмат қилади.

Бундан ташқари, энг самарали усуллардан бири бўлган оммавий ахборот воситаларида ҳуқуқий нигилизмни бартараф этишга қаратилган махсус дастурларни кенгроқ ёритиш ҳам профилактика масаласида алоҳида аҳамият касб этади [4, 61-б.].

Маънавиятимизга салбий таъсир кўрсатувчи интернет сайтларининг (порнография, ўз жонига қасд қилиш, зўравонликни тарғиб қилиш ва ҳ.к.) фаолиятини тўхтатиш (блоклаб қўйиш) ижобий натижа беради. Бу турдаги жиноятларни содир этишга мойил бўлган (нотинч оилалар, ўзаро низога бориб юрган қўшни, қариндош-уруғ ва ҳ.к.)ларнинг ўзаро муносабатлари ёмонлашиб кетишининг олдини олиш борасида яраштирув комиссиясининг ваколатларини кенгайтириб, уларни рағбатлантириб туриш механизмини жорий этиш лозим.

Аёллар ва вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган жиноятларнинг олдини олиш учун оила тарбиясига алоҳида эътибор қаратиш керак.

Аёллар ўртасида ишсизлик муаммосига эътиборни кучайтириш ҳамда спиртли ичимликларни истеъмол қилишга ружу қўйган аёлларни аниқлаш ва рўйхатини шакллантириб, профилактика ходимлари томонидан доимий назоратга олиниши лозим. Жамиятимизда аёл деган номга доғ тушириб фоҳишалик билан шуғулланган шахслар (эркак, аёл)нинг меҳнатга жалб этилиши ижобий самара беради.

Мактаб, лицей, касб-хунар коллежлари ва олий ўқув юртларида тарбиявий соатларни, дарсдан ташқари машғулотларни кўпайтириш керак. Маҳалла фаоллари ва жамоатчиликнинг масъулиятини ошириш, аҳоли ўртасидаги бефарқлик кайфиятига қарши қатъий курашиш керак.

Ижтимоий барқарорликни таъминлаш мақсадида жамоатчилик асосида фаолият олиб борадиган, ҳақ тўланмайдиган шаклда юридик клиника, юридик маслаҳатхона, юрист, психолог маслаҳатларидан унумли фойдаланиш керак.

Мамлакатимизда адвокатларнинг юридик маслаҳатхонада фаолият юритиши учун давлат томонидан рағбатлантириш чораларини қонунга киритиш долзарб масалалардан бири ҳисобланади [5, 18-б.].

Юқоридаги тавсияларимиздан келиб чиқиб қуйидаги вазифаларга ҳам эътиборимизни қаратишимиз керак.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 апрелдаги “Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2896-сонли қарори талаблари ижросини таъминлаш борасида бир қатор вазифалар юклатилган, жумладан:

жойларда ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва уларга чек қўйиш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон берувчи шарт-шароитларни бартараф этиш бўйича махсус-профилактик чора-тадбирларни, шунингдек, ҳуқуқбузарликларни содир этишга мойил шахслар билан профилактика ишларини амалга ошириш;

жамоатчилик назорати йўлга қўйилган жойда фуқаролар маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органлари фаолияти, турли йиғинлар, учрашувлар, жамоатчилик эшитувлари орқали мамлакат ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий ҳаётига доир ўз қарашлари, танқидий фикр-мулоҳазаларини баён қилиш [6, 106-б.];

бириктирилган ҳудуддаги ҳар бир оилани айланиб чиқиб, уларни ўрганиш даврида, нотинч оилаларни аниқлаш, улар билан профилактик ишлар олиб бориш, шу жумладан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан биргаликда уларнинг маиший ва бошқа муаммоли масалаларини ҳал этишга кўмаклашиш;

ички ишлар органлари таянч пунктлари профилактика инспекторлари томонидан маҳаллаларда ижтимоий-маънавий муҳит барқарорлигини таъминлаш, жиноятларнинг барвақт олдини олиш бўйича давлат ва жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликдаги фаолият йўналишлари;

профилактика инспекторларининг асосий хизмат вазифалари маҳалла ҳудудида жамоат тартиби ва хавфсизликни таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш, маъмурий ҳуқуқбузарликлар содир этилиши мумкин бўлган жойларни, сабаб бўлиши мумкин бўлган шарт-шароитларни ўз вақтида аниқлаб, улар билан профилактик тадбирлар олиб боришдан иборат.

Профилактика инспектори ҳуқуқбузарлик ва жиноятларнинг барвақт олдини олиш учун ўзига бириктирилган маҳаллада доимий ёки вақтинчалик ишловчи, ўткинчи фуқаролар орасидан жиноий ёки маъмурий ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил шахсларни аниқлаши керак.

Амалиётда махсус профилактика ўзига хос хусусиятларга эга ҳисобланади.

Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасининг ўзига хос хусусияти унинг қачон ва қайси вазиятда, қайси ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш учун ўтказилиши билан ажралиб туради.

Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасининг қуйидаги ўзига хос хусусиятлари мавжуд:

алоҳида кўрсатма, топшириқ ёки буйруқ асосида ташкил этилиши; ўтказилиши режалаштирилган тадбирлар алоҳида тоифадаги шахсларга ёки ҳуқуқбузарликларнинг турларига йўналтирилиши; асослар вужудга келганда амалга оширилиши.

Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини амалга ошириш учун қуйидагилар асос бўлади:

айрим турдаги ҳуқуқбузарликларнинг, шахслар тоифаларининг кўпайиши;

жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига, шахс, жамият ва давлат манфаатларига тажовуз қилувчи хатарлар ва таҳдидларнинг юзага келиши.

Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг тегишли буйруқлари асосида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси бўйича бир қанча махсус профилактик тадбирлар ўтказиш кўрсатилган.

Юқоридагиларни инобатга олиб, жиноятларнинг махсус профилактикаси бўйича қуйидаги тадбирларни амалга оширишни янада кучайтириш мақсадга мувофиқ:

илгари жинояти учун судланган шахсларни ўз вақтида ички ишлар органларида профилактик ҳисобга олинишини таъминлаш, мунтазам назорат қилиш, уларни ишга жойлаштириш ва касбга ўргатиш чораларини кўриш;

жиноят содир этганлиги учун озодликдан маҳрум этиш жазосига тортилган ва жазони ижро этиш муассасаларидан жазони ўтаб келган ёки шундай жинояти учун озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазога ҳукм қилинган шахслар томонидан жиноятларни содир этилиш сабабларини чуқур таҳлил қилиш, шарт-шароитларини аниқлаш, келгусида қайта жиноят содир этмасликлари учун мунтазам назорат тадбирларини амалга ошириш;

жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган ва озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазога ҳукм қилинган шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича махсус тадбирларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш;

озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ўтаётган шахсларни ижтимоий реабилитацияга ва ижтимоий мослаштиришга тайёрлаш бўйича махсус тадбирларни амалга ошириш;

жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган шахсларнинг ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш бўйича чора-тадбирларни ташкил этиш ҳамда амалга ошириш;

жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган шахсларни ишга жойлаштириш учун иш ўринларини ташкил этаётган ташкилотларни рағбатлантириш чора-тадбирларини амалга ошириш;

жиноят содир этишга мойил бўлган, гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар истеъмол қилувчи шахслар ўртасида махсус профилактик тадбирларни амалга ошириш;

гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддалар таъсири остида содир этиладиган қотиллик жиноятларининг сабаблари ва шарт-шароитларининг олдини олиш, уларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш бўйича махсус профилактик тадбирларини ўтказиш;

аҳоли яшаш пунктларида тозалаш, паспорт-виза каби комплекс профилактик тадбирларни ташкил этиш, ушбу тадбирлар жараёнида асосий эътибор ижарада турган, пропискасиз, вақтинчалик яшаётган шахсларга қаратиш, шунингдек, улар ҳақидаги маълумотларни тўплаш ҳамда “Адис-сонда” маълумотлар базасига киритиб борилишини таъминлаш;

Вояга етмаганларга кафолат мамлакатимизнинг миллий норматив-ҳуқуқий актларида ҳам ўз ифодасини топган [7, 132-б.]. Ўсмир ва вояга етмаганларнинг номуносиб хулқ-атворга эга бўлиши ва уларнинг жиноятчилигининг ҳозирги кундаги хавотирли ҳолати ўсмирлар, вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлигининг олдини олиш, шундай ҳуқуқбузарликни аниқлаш ва профилактик ишларни олиб боришнинг сифатини оширишни тақозо этмоқда [8, 39-б.].

Вояга етмаганлар ўртасида жиноятларнинг олдини олиш мақсадида таълим муассасалари билан ҳамкорликда “ўсмир”, “давомат” ва бошқа комплекс профилактик тадбирларни ташкил этиш, бу жараёнда ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлганларга алоҳида эътибор қаратиш, назоратга олиш.

Айтиш жоизки, шахснинг бир неча жиноят содир этганлиги унинг дастлабки тайинланган жазодан ёки олдинги содир этган қилмишидан пушаймон бўлмаганлиги ва ўзига тегишли хулоса чиқармаганлигидан далолат беради [9, 63-б.].

Биламизки, кўп ҳолларда муайян соҳани ривожлантиришда асосан илғор хорижий тажрибага таянилади. Чет эл давлатларининг ушбу соҳадаги ютуқларидан келиб чиқиб йўналишлар белгилаб олинади [10, 163-б.]. Фикримизча, бу борада хорижий мамлакатлар қонунчилигидаги бой ижобий тажрибани ўрганиш ҳамда Ўзбекистон Республикаси амалиётини чуқур таҳлил қилиш асосида миллий қонунчилигимизнинг тегишли нормаларини янада такомиллаштиришда унумли фойдаланиш мумкин.

Умумий профилактика юзасидан хорижий тажрибага тўхталиб ўтсак, Европа Иттифоқига аъзо мамлакатларда жиноятчиликнинг олдини олишнинг икки даражаси мавжуд: ижтимоий ва вазият. Ижтимоий огоҳлантириш инсон шахсининг, айниқса, микроиқтисодиёт шаклланишининг салбий шартларини ўзгартиришга қаратилган.

Кўпгина хорижий мамлакатларда жиноятчиликнинг олдини олиш фаолиятини мувофиқлаштириш учун тегишли органлар, миллий кенгашлар ташкил этилган. Масалан, **Буюк Британия**, Германия, каби давлатлар тажрибасига кўра, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фақат кенг қамровли фаолият йўналиши сифатида ташкил этилган тақдирдагина яхши самара бериши мумкин.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг асосий вазифалари қуйидагилар:

жиноятчиликнинг олдини олиш дастурларини (ахборот йиғиш, режалаштириш, амалга ошириш ва баҳолаш, шу билан бирга, полиция ва ушбу соҳада ишлайдиган бошқа органлар) мувофиқлаштириш, жамият иштирокини таъминлаш, ОАВ билан ҳамкорлик, илмий-тадқиқот ишлари, жиноят билан курашиш соҳасида қонун чиқарувчи органлар билан ҳамкорлик, масофавий ўқитиш ҳисобланади.

Амалда полиция потенциал жиноятчи, ҳимояланмаган қурбон ёки объектни топганда, кўпинча жиноят содир этилганлиги ҳақидаги тезисни кенг тарғиб қилган. Шунинг учун профилактика чоралари жиноятчига ёки хавфсизлик тизимига ёки потенциал жабрланувчига йўналтирилиши керак. Ушбу триадаларда ўзини ҳимоя қилиш мақсадида аҳолини ҳимоя қилиш ва мақсадли ишлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Германияда узоқ вақтдан буён жиноятнинг олдини олиш полиция ишининг “ён маҳсулоти” деб ҳисобланган. Жиноятларнинг олдини олиш бўйича кенгашларнинг ҳулосаларини бепул тарқатади, радиода доимий эфирга узатади ва “Жиноят-полиция маслаҳати” туркумидаги телекурсларни намойиш этади. Жиноий ишлар бўйича махсус дастур мавжуд бўлиб, унинг асосий ғояси қуйидагича ифодаланади: полиция ходимининг жамоатчилик билан ҳар қандай алоқаси профилактиканинг манфаатларига хизмат қилиши керак [11].

Патрулларда фуқароларнинг иштироки **Канада**да кенг йўлга қўйилган. Баъзи ҳолатларда, хусусан, кечаю кундуз жиноий фаолият аниқланган жойлар атрофида назорат пунктлари ташкил этилган.

Буюк Британияда жамоат хавфсизлиги учун минимал стандартлар ишлаб чиқилган, полиция билан ҳамкорликда (патруллик, энг криминоген соҳаларда хизмат қилиш) жамоатчилик иштироки кенг қўлланилмоқда. Жамоатчилик вакиллари полиция кийим-кечаклари (нишон ва расмий маълумотномасиз), радио алоқалари билан таъминланади. **Ғарбий Европа ва Қўшма Штатларда** “Ўзингизни, оилангизни, уйингиз ва мулкингизни жиноий тажовуздан ҳимоя қилиш” мавзусидаги кўплаб ўқув қўлланмалар, дарсликлар чоп этилган.

Жиноий ишларда жабрланувчи ва гувоҳларни ҳимоя қилиш бўйича дастурлар амалга оширилган. Барча таълим муассасаларида – бошланғич мактабдан

университетларгача – амалий дарслар ўтказилади. Қизиқувчилар нафақат маърузаларни тинглашлари, балки махсус тайёргарликдан ўтиши мумкин. Ўзини ҳимоя қилиш техникаси ва экстремал вазиятларда мақбул хатти-ҳаракатлар учун кўникмалар ҳосил қилади.

Жиноятчиликнинг олдини олиш амалиётида меъморий жиҳат деб аталадиган йўналиш жуда қизиқ. Юқори қаватли уйларда кам қаватли уйларга қараганда етти марта кўпроқ жиноятлар қайд этилган. Ушбу омилларни ҳисобга олиб, кам қаватли уйлар қуриш ҳажмини кенгайтириш лозим.

Жиноятчиликнинг олдини олиш самарадорлигини оширишда илмни қўллаш муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, транспорт воситаларининг, дори-дармонларнинг, қурол-яроғларнинг ҳаракатланишини назорат қилиш учун лазер ва бошқа оптик асбоблардан фойдаланиш, жиноятнинг ўзига хос белгиларига ва жиноят содир этилган жойдаги вазиятга кўра жиноятчининг ижтимоий-психологик портретини тузиш усуллари, такомиллаштириш, жиноятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш бўйича ахборотни қўллаб-қувватлаш даражасини ошириш лозим.

Америка Қўшма Штатларида жиноятларни ўрганиш миллий маркази томонидан жиноятларни рўйхатга олиш учун ягона тизим ва бармоқ изларини автоматик аниқлаш тизими яратилган.

Японияда ҳам жиноятларнинг олдини олиш тизимлари мавжуд, яъни кенг маънода ижтимоий ҳаётнинг деярли барча соҳаларини қамраб оладиган жиноятларнинг олдини олиш тизимини назарда тутса, тор маънода эса аниқ мақсадли ҳукумат чораларининг мажмуи ҳисобланади. Японияда жиноят сиёсатининг ўзига хос жиҳати шундаки, жиноятчиликнинг олдини олишда давлат-ҳуқуқий майдондан “ижтимоий” соҳага айлантирилиши билан ажралиб туради.

Буюк Британияда аҳоли полиция билан ҳамкорлик қилишга кенг жалб қилинган. Жалб қилинган аҳолига бепул патрул кийими, радиоалоқа воситалари берилади [12, 68-б].

Японияда жиноятчиликнинг олдини олишда қонунчилик самарадорлигининг бир мисоли, энг йирик ривожланган капиталистик давлатлар орасида ўқотар қуролга эга бўлишни қатъий равишда ҳуқуқий тартибга солинганлигидир. Мустақил давлатлар ҳамдўстлигига аъзо давлатларда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни бажаришга киришилган бўлиб, давлат органлари ва жамоатчиликнинг бу борадаги ҳаракатларини мувофиқлаштириш ва йўналтириш учун махсус қонунлар, давлат дастурлари қабул қилинган. Шунингдек, Буюк Британия, АҚШ, Канада, Германия, Австралия каби давлатларда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишда бир қанча дастурлар амалиётга татбиқ этилмоқда.

Юқоридаги хорижий давлатлар тажрибасидан келиб чиқиб, Профилактика дастурлари ва тадбирлар лойиҳаларининг оммавий муҳокамаларини ташкил этиш, уларни амалга ошириш жараёнида муаммолар ва камчиликларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш мақсадида жаҳон Интернет ахборот тармоғида веб-сайтлар, блоглар, чатлар ташкил қилиш мақсадга мувофиқ [13, 10-б].

Хулоса қилиб айтганда, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш нафақат давлат органларининг, балки шу жамиятнинг аъзоси ҳисобланган ҳар бир инсоннинг вазифасидир. Юқоридаги санаб ўтилган таклиф ва тавсиялардан келиб чиқиб барчамиз ушбу ишларни амалга оширишда жонбозлик кўрсатишимиз керак.

REFERENCES

1. Тулаганова Г.З. Прокурорнинг ушлаб туриш тарзидаги процессуал мажбурлов чорасини қўллашдаги ваколатлари. // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали № 6. 2021.141-149 бетлар.
2. Мирзиёев Ш.М. Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир: Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 26 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза // Халқ сўзи. – 2018.
3. mvd.uz сайтида эълон қилинган “Ички ишлар вазирлигида чорак якуни муҳокама қилинди ва келгусидаги вазифалар белгилаб олинди” номли таҳлилий маълумот.
4. Розимова К. Бир неча жиноят содир этишнинг ўзига хос хусусиятлари // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали № 6. 2021.61-65 бетлар.
5. Давлятов В. Хорижий мамлакатларда адвокатлик тузилмаларининг ҳуқуқий мақоми. // Адвокат № 03. 2020.18-22 бетлар.
6. Тулаганова Г.З. Хорижий мамлакатлар жиноят процессида гувоҳлик имунитети // Юридик фанлар Ахборотномаси № 02. 2017.106-113 бетлар.
7. Вояга етмаганларга нисбатан жиноят ишлари бўйича ҳуқуқни тикловчи одил судловни амалга оширишнинг жорий ҳолати: миллий ва хорижий амалиёт таҳлили. М. Нодиров. Юридик фанлар ахборотномаси № 2. 2017. 132-136 бетлар
8. Тахиров Ф. Ҳуқуқбузарликлар профилактикасида номуносиб ҳуқ-атворга эга бўлган ўсмир ва оила масалалари. // Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимини ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами Т.:ТДЮУ ИФ,2021. 39-50 бетлар.
9. Розимова К.Бир неча жиноят содир этишнинг ўзига хос хусусиятлари // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали № 6. 2021.61-65 бетлар.
10. Қодиралиев С. Ҳуқуқ устуворлигини таъминлашда адвокатнинг роли “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимини ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами Т.:ТДЮУ ИФ,2021.161-167 бетлар.
11. Майоров А.В. Международный опыт защиты жертв преступлений (Научная статья) // Материалы 66-научной конференции Южно-Уральского государственного университета
12. Жерновой М.В., Бутков А.В. Некоторые особенности профилактики правонарушений в зарубежных странах // Вестник Сибирского юридического института МВД России-Сибирь, 2008. № 1-С 67-70.
13. Рустамбаев М. Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасига доир масалалар. // Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимини ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами Т.:ТДЮУ ИФ,2021. 5-14 бетлар.

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2021/1-2

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

BOSH MUHARRIR:

Q. Abdurasulova

Toshkent davlat yuridik universiteti “Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish” kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR:

Y. Kolenko

O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi boshlig‘i

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

N. Salayev

Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

Mas‘ul muharrir: K. Hakimov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Yarmolik

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko‘chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: iztdyu@mail.ru

Jurnal 2022-yil 23-fevralda tipografiyaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli 23,52 b.t. Adadi: 100. Buyurtma: № 5.

TDYU tipografiyasida chop etildi.

ISSN 2181-2179

© Toshkent davlat yuridik universiteti